

edip ve şairlerle din ve devlet büyüklüklerinin hikmetli sözlerine ayrılmıştır. Yirminci gecede vezir Tevhîdî'den, Hz. Peygamber'in hadisleri içinde belâgat açısından önemli bulduklarını anlatmasını ister. Yirmi birinci oturumda İbn Sa'dân insanın şarkı dinlerken niçin nakarattan zevk aldığı sorar. Yirmi ikinci oturumda da Bağdat felsefe çevrelerince beğenilmeyen Horasanlı Ebû'l-Hasan el-Âmirî'nin görüşleri üzerinde konuşulmasını ister. Yirmi üçüncü oturumda Tevhîdî, Hz. Peygamber'in hadislerinden yaptığı seçmeleri sunar. Yirmi dördüncü geceki sohbette bazı hayvan türleriyle madenlerin özellikleri anlatılır. Yirmi beşinci oturumun konusunu nazım ve nesirden hangisinin daha etkili olduğu hususu teşkil eder. Yirmi altıncı gecede bazı özdeyişlere yer verilmiştir. Yirmi yedinci geceki sohbetin konusu tesadüfün mahiyetiyle ilgili olup yirmi sekizinci oturum bunun devamı mahiyetindedir.

Müellif III. cilde uzunca bir mukaddime ile başlamakta, Bûzcânî'ye minnet ve şükranlarını sunduktan sonra yirmi dokuzuncu oturuma geçmektedir. Burada Tevhîdî önce, "O evveldir, âhirdir, zâhirdir, bâtındır" meâlindeki âyetin açıklaması konusunda vezirin sorusunu cevaplandırır. Otuzuncu gecede bazı kelimelerin grammer özellikleri üzerinde durulur. Otuz birinci oturumda sohbet savaşı ve savaşıla ilgili konularla başlar; devamında ahmak ve budalalardan, sofrâ âdâbından, cömertler ve oburlardan söz edilir. Otuz ikinci ve otuz üçüncü gecelerin sohbet konusu bir önceki oturumla aynıdır. Otuz dördüncü oturumda Tevhîdî, yöneten-yönetilen ilişkileri üzerine hocası Ebû Süleyman'dan dinlediklerini aktarır. Otuz beşinci oturum kelâm ve felsefeyle ilgilidir. Otuz altıncı oturumda aralarından ses benzerliği bulunan kelimeler söz konusu edilir. Otuz yedinci gecede sohbet yığitlik, mertlik gibi erdemler üzerinde devam eder. Otuz sekizinci oturum, genellikle X. yüzyılın ikinci yarısında devlet yönetiminde meydana gelen zaafî ve özellikle 362 (973) yılında Bağdat'ta cereyan eden yağma hadisesini konu edinir. Otuz dokuzuncu gecede hazırcevaplık, nâdir söz söyleme vb. hususlar konuşulur. Son oturumda vezir Tevhîdî'den, Ebû Temmâm ve Buhtûrî gibi ünlü şairler hakkındaki kanaatini öğrenmek ister ve ardından ona mezheplerin ortaya çıkış sebeplerini sorar.

el-İmtâ' ve *'l-mu'âne*se ihtiva ettiği konuların çokluğu ve çeşitliliği bakımın-

dan, ayrıca X. yüzyılın ikinci yarısında Bağdat merkez olmak üzere İslâm toplumundaki bilim ve düşünce hareketlerine, dil, edebiyat ve sanat alanındaki gelişmelere, içtimâî, siyasî ve ahlâkî hayattaki değişimlere ışık tutması açısından örneğine az rastlanan bir kültür kaynağıdır. Tevhîdî eserinin sonuna kendisinin iki mektubunu da ilâve etmiştir. Bunlardan ilki İbn Sa'dân'a, ikincisi Bûzcânî'ye hitaben kaleme alınmıştır.

*el-İmtâ' ve'l-mu'âne*se, Ahmed Emin ve Ahmed ez-Zeyn tarafından üç cilt olarak yayımlanmıştır (Kahire 1939-1944; Beyrut 1373/1953). I. ciltte, sadece Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki (II. Ahmed, nr. 2389) nüsha esas alınmışken II ve III. ciltler Milano nüshası ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca her cildin sonuna kişi, yer, millet, kabile, fırka ve kitap adları ayrı ayrı konulmak suretiyle kitaptan istifade kolaylaştırılmıştır. Bununla birlikte eserin yeniden ilmi bir neşrine ihtiyaç vardır. David Samuel Margoliouth eserden yaptığı seçmeleri İngilizce tercümesiyle ("Some Extracts from the Kitâb al-İmtâ' wa'l-mu'ânasah of Abû Hayyân Tauhîdî", *Islamica*, Leipzig 1926, II, 380-390), L. Köpf ise zoolojiyle ilgili olan metinleri yine İngilizce çevirileriyle birlikte ("The Zoological Chapter of the Kitâb al-İmtâ' wa'l-mu'ânasa of Abû Hayyân al-Tauhîdî", *Osiris*, XII [1956], s. 390-403) yayımlamıştır. Marc Bergé de eserin bazı bölümlerini Fransızca'ya çevirmiştir ("Kitâb al-İmtâ' wa'l-mu'ânasa d'Abû Hayyân al-Tawhîdî", *Etudes philosophiques et littéraires*, nouvelle série, no. 2, Paris 1977; no. 3, 1978).

Ebû Hayyân
et-Tevhîdî'nin
el-İmtâ' ve'l-
mu'ânese adlı
eserinin
ilk iki sayfası
(TSMK,
III. Ahmed,
nr. 2389)

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-İmtâʿ ve'l-muʿâne*
 se (nşr. Ahmed Emîn – Ahmed ez-Zeyn), Beyrut
 1373/1953, I-III, tür.yer.; ayrıca bk. Ahmed
 Emîn'in girişi, I, e-t; a.mlf., *el-Mukâbesât* (nşr.
 Hüseyin eş-Şîrâzî), Bombay 1306, tür.yer.; a.mlf.,
Resâ'il (nşr. İbrâhîm el-Kîlânî), [baskı yeri ve ta-
 rihi yok], (Dâru Talas), tür.yer.; ayrıca bk. neşre-
 denin girişi, s. 78-82; İbnü'l-Kıfî, *İhbarü'l-'ule-
 mâʿ* (Lippert), s. 283; İbrâhîm el-Kîlânî, *Ebû
 Hayyân et-Tevhîdî*, Beyrut 1957; Marc Bergé,
 "Genèse et fortune du Kitâb al-İmtâʿ wa'l-mu-
 ânasa d'Abû Hayyân al-Tawhîdî", *BEO*, XXV
 (1972), s. 97-104; a.mlf., "Les écrits d'Abû
 Hayyân al-Tawhîdî", a.e., XXIX (1977), s. 53-
 63; a.mlf., "Temprament et caractère d'Abû
 Hayyân al-Tawhîdî", *Les cahiers de Tunisie*,
 XXXII/127-128, Tunus 1984, s. 53-86.

MAHMUT KAYA

İMTİHAN

(bk. BELÂ).

ÎMTÎNĂ'

(الإمتناع)

**Bir şeyin
imkânsızlığı anlamına gelen
aklî hükümlerden biri**

(bk. HÜKÜM).

İMTİYAZ MADALYASI

**Osmanlılar'da genel nitelikteki
en değerli madalya.**

Devlete ve ülkeye bağlılık gösterenlere, millet ve memleket yararına bir keşifte bulunanlara ve devletin verdiği görevleri başarıyla yerine getirenlere verilmek üze-

باطن ارضه قعنه الجبر . وبجلالة الدار متفتقان
 في فنون المنطبة . والشاهد وعليه . وانما
 يتلوه بان باهل المنفعة في احداها وبالحل المتأخر
 في الاخرى . وانا عود بالله الملك الحق الجبار
 العزيز الكريم الماجد ان اعمل خفي واعني عن شدي
 والقي بيدي الي اهلكه . وانما في الاما سوفي ولا
 ولا في اخر . هذا وان في ذيل الكثرة وبأثرة
 المشيخة . وفي الزمان لم يزد العجائب
 فيما سلف ابامه . فيما صنع وفهامه وقصر
 وعنايه . وشدة ورعايه . وسرايه وضرايه
 وخفيته ورعايه . فنقطع الخلق من فلاحه .
 ووقع الماس من ذراكه واستفلاحه . فالحق الله
 اقرع من كبريت وعجل . عليه اقول في كل سؤا ول
 وآياه اسفني في كل فاعل **فمساوية الشيخ**
 حفظ الله روحك . وكما السلامه بك . واقرع

بسم الله الرحمن الرحيم
قَالَ ابعينان المؤمن ويحسان فان الدنيا
 من كل من العارفين . ووصل الى الدنيا الاخرة . وكان
 من الواحد . وظفر بالمؤمنين . ففعل معه
 من الحاصلين . ولله رب العالمين . وصلى الله
 عليه وسلم . وعلى اله الطاهرين **اما بعد** فانني
 مبتلي للنبي . وكان من ابا محسن . ففعل ناصحه
 بقوله ما مع منه . ولم يصد فيه . كله ما به الله .
 ولم يصد ما به . فبه الله . ويطلع عليه . ولم
 ير . ففعل العالم الرشيد . ففعل المتكلم البليد
 وان راى الحبيب البصير . مقدم على ابي العزير
 ففعل خطه في العاجل . ولعله اضاع خطه في
 الآجل . فان صالح الدنيا مقفولة . بمنزلة الاخرة
 وكلما لم يعرف هذا العالم . في كتابة . ففعل الفضل
 في ذلك العالم . ونظامه من ابي العليان . ففعل في

1300 (1883)
tarihli
bir imtiyaz
madalyası
(İstanbul
Arkeoloji
Müzeleri,
Teşhir,
nr. 98)

re 21 Zilkade 1300 (23 Eylül 1883) tarihinde II. Abdülhamid tarafından ihdas edilmiş, madalyanın bizzat padişah tarafından verileceği nizamnâmesinde belirtilmiştir. Altın ve gümüş olmak üzere iki ayrı madenden imal edilen imtiyaz madalyasının bir yüzünde saltanat arması, diğer yüzünde, "Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye uğrunda fevkalâde sadakat ve şecaat ibraz edenlere mahsus madalyadır" ibaresi ve altında iç kısmına verilen kişinin adının yazıldığı bir hilâl bulunmaktadır. Üzerindeki ibareden dolayı madalyaya "sadakat ve şecaat madalyası" da denilmiş, bu yüzden zaman zaman ikincisinin imtiyaz madalyasından ayrı olduğu zannedilmiştir.

Genel olarak hizmeti görülenlere önce gümüş, ikinci defa verilmesi icap ettiğinde ise altın imtiyaz madalyası takılırdı. Ancak hizmete göre ilk defa altın olanı da ihсан edilebilir, bu durumda gümüşü de birlikte verilirdi. İmtiyaz madalyasının verililiş sebebi verilen kişinin adıyla birlikte madalya beratına kaydedilirdi. Mülkiye memurları madalyalarını ancak resmî günlerde, askeriye mensup olanlar ise devamlı takarlardı. Madalyanın kurdelesini imtiyaz nişanı kurdelesiyle aynı renkte olup yarısı yeşil, yarısı kırmızı idi.

İmtiyaz madalyası, nizamnâmesinde bu madalyanın askeriye mensuplarına tek tek veya toplu olarak verilebileceği ifade edildiğinden savaş madalyası özelliği taşıyordu. Savaş sırasındaki başarılarından dolayı askeriye veya mülkiye mensuplarına verilecek imtiyaz ve liyakat madalyaları kurdelelerine madalya ile aynı madenden yapılmış iki kılıçla bir levha asılması kararlaştırıldı (16 Kasım 1914). Bu levhada savaşın ismi de belirtilir ve madalyaya sahip olan kişinin hizmetinin her tekrarlanışında yenisi verilerek aynı ma-

dalya kurdelesini üzerine sıralanırdı. Böylece savaşta verilen imtiyaz ve liyakat madalyaları normal zamanda verilenlerden ayırt edilmiş olurdu. Daha sonra savaş esnasında askerî erkâna verilecek imtiyaz ve liyakat madalyaları harçtan muaf tutuldu (1 Mart 1915). Ayrıca rütbe ve unvan farkı gözetmeksizin, Osmanlı Devleti ve müttefiklerinin ordu ve donanmalarında görevli veya gönüllü olarak bulunan ve savaş sırasında yararlılık gösterenlere verilmek üzere tek rütbeli ve tunçtan yapılmış savaş madalyası ihdas edildi (1 Mart 1915). Bu madalyanın ihdası ile birlikte, imtiyaz ve liyakat madalyalarının savaşa mahsus olarak ancak savaş madalyasına sahip olanlara verilmesi kararlaştırıldı. Daha önce savaşa mahsus olarak ihsan edilen imtiyaz ve liyakat madalyaları için uygulanan usul esasen savaşa mahsus olmayan, fakat savaş sırasında da verilebilen bütün madalya ve nişanlar için geçerli kılındı. Böylece savaş madalyaları dışında savaş sırasında verilen bütün madalyaların şeritlerine çift kılıçla bir levha ve nişanların üzerine de çift kılıç ilâve edilmeye başlandı (3 Mart 1917).

Nizamnâmede imtiyaz madalyasının mirasçılara intikali konusunda bir açıklık bulunmamaktadır. Bununla birlikte madalyalar genel olarak sahibinin ölümünden sonra büyük evlâdına intikal ederdi. Fakat şahsa mahsus olmaları sebebiyle taşıma hakkı ancak padişahın izniyle verilebilirdi. İmtiyaz madalyasının ihdasından bir süre sonra da bu husus bir nizamla bağlandı (24 Eylül 1887). Buna göre sahibinin ölümü halinde madalya, taşıma hakkı olmaksızın sadece bir iftihar vesilesi olarak veresesine intikal ederdi. Ölen kişinin güzel ahlâkı ile tanınmış ve devlet tarafından iyi hizmetleri görülmüş erkek evlâdı bulunması durumunda bir beratla kendisine taşıma hakkı da verilebilirdi. Bir ara imtiyaz madalyasının evlâda intikal ettirilmemesi ve kullanılmaması konusunda bir irade çıkmışsa da (22 Ekim 1900) mevcut usul bir süre daha yürürlükte kaldı. Nihayet 1920 yılında taşıma hakkı verilmeksizin iftihar vesilesi olmak üzere veresesine intikali kabul edildi.

İmtiyaz madalyası, bir savaşta veya diğer bazı olaylar sırasında önemli hizmetleri görülenlere verilen madalyalardan farklıdır. Genel nitelikteki diğer madalyalar (iftihar ve liyakat) içinde en değerli olanı imtiyaz madalyasıdır. Farklı madenlerden imal edilmiş türleri bulunan umumî madalyaların itibar sırasının tayininde maden türleri de önem taşırdı. Liyakat ve imtiyaz madalyalarının itibar sırası altın imtiyaz, altın liyakat, gümüş imtiyaz ve gümüş liyakat şeklindeydi. Ayrıca aynı madenden yapıldığı halde savaş vesilesiyle verilenleri normal zamanda verilenlerinden daha değerli sayılırdı. Sol göğüs üzerine ve omuza yakın biçimde takılan genel madalyalar itibar sırasına göre önden kola doğru sıralanırdı ve itibarı az olan madalya kola daha yakın olurdu. Değişik tarihlerde farklı ebatlarda basılmış türlerine de rastlanan bu madalya Osman-

Bir başka
imtiyaz
madalyası
örneği
(İstanbul
Arkeoloji
Müzeleri,
Teşhir,
nr. 97)

lı Devleti'nin sona erişine kadar kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Meclis-i Tanzimat Defteri*, nr. 35, s. 18, 22-23, 36, 46-48, 56; BA, BEO, *Gelen Giden / Devâir-Nezaret*, nr. 908, s. 27; BA, *Sadâret Defterleri*, nr. 373, vr. 20^b; BA, *Teşrifat Kalemî*, nr. 240/99/3; 263/100/4-5, 9, 12; 268/20; 280/28/2-4, 7, 9; *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Sal-nâmesi* (1326), İstanbul 1326, s. 45; *Düstür*, İkinci tertib, İstanbul 1927, XII, 329; *Darphane Mûzesi Madenî Para ve Madalya Kataloğu*, [baskı yeri yok] 1973 (Damga Matbaası), s. 89-90.

FİLİZ KARACA

İMTİYÂZÂT

(الامتيازات)

İktisadî ayrıcalıkları ifade eden terim, kapitülasyon.

Sözlükte “ayrıcılık, üstünlük” anlamına gelen imtiyâz kelimesi (çoğulu imtiyâzât), bir devletin kendi ülkesinde özellikle yabancı kişi, zümre, kurum veya devletlere verdiği bazı iktisadî hak ve ayrıcalıkları ifade eder. İslâm tarihinde zimmî veya muâhid statüsündeki kişilere verilen imtiyazların ilk örneklerinde eman ve ahid kavramları çerçevesinde Hz. Peygamber döneminden itibaren rastlanmaktadır. Bu sebeple müslüman devletlerin bilhassa Avrupalı ticaret adamları ve şirketlere verdikleri ayrıcalıklar da İslâm hukukunun umumi eman ve ahid anlayışına dayandırılmıştır. Dolayısıyla bu ayrıcalıklar, genellikle devlet başkanının veya nâibinin tek taraflı iradesiyle bahşedilmiştir. İlgili belgeye İslâm coğrafyasında önceleri füsûl, şûrût, mersûm, emân, emannâme (amannâme), sulh gibi isimler verilmiştir. VI. (XII.) yüzyıldan sonra Memlükler, Selçuklular, Hârizmşahlr, İlhanlılar ve daha sonra Osmanlılar, Safevîler, Kaçarlar, Bâbürlüler tarafından, Akdeniz havzasının gittikçe canlanan ticaretinde önemli roller üstlenen Avrupalı devletlerin (önceleri Venedik, Ceneviz ve Floransa, daha sonra Portekiz, İspanya, İngiltere, Fransa, Hollanda, Rusya) tüccar ya da şirketlerine tanınan iktisadî hak ve ayrıcalıklar imtiyaz kavramıyla anılmaya başlanmıştır. Bu yüzyıldan itibaren çoğunlukla devletler arası ittifakları belgeleyen ahidnâmeler çerçevesinde daha geniş kapsamlı ve önemli imtiyazlar verilmiştir. Doğu-Batı ticaret yolları üzerinde bulundukları için İslâm devletlerinin Hindistan'dan Çin'e kadar Doğu ülkelerinin tüccarlarına da imtiyazlar bahsettikleri görülmektedir.

Temelde İslâm hukukunda inanç hürriyeti gereği zimmî ve müste'menlere tanınan can ve mal güvenliği ve ibadet serbestliğiyle özel hukuk alanındaki yargı muafiyetine dayanan bu imtiyazlar, dârü-lislâma gelen gayri müslim tüccarın statüsüne ilişkin olarak zımnen veya alenen başlıca şu şartları ihtiva ederdi: Karada ve kara sularında can ve mal emniyetiyle inancına uygun ibadet, cenaze merasimi düzenleme ve kılık kıyafet hürriyetinin temini, konsolos (balyoz) bulundurmasına izin verilmesi, vatandaşlarıyla aralarındaki davalarda ülkesinin kanunlarına göre kendi konsolosunca yargılanma hakkı tanınması, cârî denizcilik hukuku kuralarının aksine yaralı veya batık ticaret gemilerinin yağmadan korunması ve onarımına imkân sağlanması, gerektiğinde doğrudan devlet başkanına arzuhal sunmasına müsaade edilmesi, başkalarının suçlarından mesul tutulmaması. Zamanla bunlara, genelde müttekâbiliyet esasına dayanan gümrük indirim veya muafiyetleriyle mal güvenliğinin sağlanamaması durumunda tazminat mükellefiyeti de eklenmiştir. İlgili belgelerin dîbâcelerinde rastlanan yemin ve taahhüt ifadelerinin tek taraflı iradeyi yansıtan bir emannâmeden çok muâhede belirten ahidnâmeye işaret etmesi muhtemeldir.

İmtiyazların geçerlilik süresi, eman ahkâmı gereği nazariyede dört ay ile bir yıl arasında değişmekte ve istisnâî hallerde on yıla kadar çıkmaktaysa da özellikle Kuzey Afrika'daki teamülde konsolosların görev süreleri olan iki yıla sınırlı gibidir. Genelde kendilerine taifeleriyle (koloni) ilgili yargılama hakkı tanınan konsoloslar vatandaşlarının yaptıkları borç akidlerinden de sorumlu kılınmıştır. Ayrıca konsoloslara, taifelerinden vefat edenlerin terkesi üzerinde kendi ülkesinin hukukuna uygun tasarruf hakkı da verilmiştir.

Ticarî ayrıcalıklar, hem devletler hukuku hem de imtiyazı sağlayan ülkenin kamu ve özel hukukundaki değişimlerle eşgüdüm içinde gelişmiştir. Birbirleriyle giriştikleri yıkıcı savaşlar sonucunda müslüman hânedanların rakiplerine karşı üstünlük kurma telâşi içinde Avrupalı devletlerle ittifaklar kurarak karşılığında önemli ayrıcalıklar vermeleri, muhtevası değişen imtiyazların ümmetin aleyhine dönmesine yol açmıştır. Böylece İslâm hukukunun imtiyazların millî menfaatler ve kamu yararını zedelememesi ilkesi de çiğnenmiştir. Ayrıca imtiyaz kavramıyla anılan ve kapitülasyonlara zemin hazırlayan ayrıcalıkların eman ahkâmının sınır-

larını aşarak Venedik ile Bizans arasındaki ticarî antlaşmalardan etkilendiği de ileri sürülmekte, karşılıklı etkileşimin boyutları daha ayrıntılı araştırmaları gerektirmektedir (ayrıca bk. AHİDNÂME; EMAN).

Merkantilist yönelimler gereği ekonomik politikalarında dış ticaret ve ödemeler dengesi fazlası verme hedefi güden Avrupa devletleri amaçlarına ulaşabilmek için aldıkları imtiyazların sınırlarını, İran ve ardından Ümitburnu'nu dolaşarak deniz yoluyla ulaşmayı başardıkları Hindistan başta olmak üzere Güneydoğu Asya ülkelerine kadar genişletmişlerdir. Bu maksatla Portekiz, İngiltere, Fransa, Hollanda gibi ülkelerin kurduğu Doğu Hindistan Şirketi adlı şirketler bu girişimlerin öncüsü ve simgesi konumuna gelmiştir.

İran. Şah I. Tahmasb, İngiltere'de İran ile Rusya üzerinden ticaret yapmak için kurulan Rusya Şirketi'ne (Muscovy Company) 1566 ve 1568 yıllarında gümrük ve yol vergilerinden muafiyet, ülke sathında seyahat serbestliği, nakliye güvenliğinin sağlanması, meşrû alacakların adli yollarla tahsil hakkı, mesken yapım veya satın alma hürriyeti, malları İran limanlarına indirme hizmeti sunulması, karasulardaki yaralı veya batık gemilerin yükünün ve bu ülkede ölen tüccarın mallarının korunup kanunî mirasçılara ulaştırılmasının sağlanması gibi ayrıcalıklar verdi (Hurewitz, s. 6-7).

Şah I. Abbas tarafından İran ordusunun eğitimi ve Osmanlılar'a karşı Avrupalı müttefikler bulmak için özel elçi olarak görevlendirilen Sir Anthony Sherley, 1600 yılında şahtan bütün hristiyanları kapsayan yukarıdakilere benzer ticarî imtiyazlar almayı başardı (a.g.e., s. 15-16). Şah I. Abbas, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin de desteğiyle Portekizlilerin Hürmüz'den çıkarılması sonucunda (1622) doğan boşluğu dolduran Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'ne 17 Kasım 1623 tarihli fermanla çeşitli imtiyazlar bahşetti. Bu ferman yukarıdaki imtiyazlara ilâveten şu ayrıcalıkları da içermektedir: İran'da her türlü malı alıp satma serbestliği, nâzırın alageldiği cüzi vergi dışında her çeşit rûsûmdan, geleneksel kantar resmi dışında ölçüm tartım vergilerinden muafiyet, kendi ölçü tartılarını kullanma hakkı, ülke içi nakliyat esnasında malların mahallî idarecilerce kontrol edilmemesi, gasbedilen malların bulunup iade edilmesi veya kıymetlerinin tazmini, binaları ile müstemilâtına kendi otoritelerinden izinsiz giriş yasağı, buralara tecavüz halinde meşrû müdafaa hakkı, ibadethane